

ÇOK YÖNLÜ BİR FİKİR ADAMININ GEÇMİŞE BAKIŞI: SABAHATTİN EYUBOĞLU VE TARİH

Ümüt Akagündüz*
Seval Yinilmez Akagündüz**

Giriş

Düşünsel yaşama çeşitli etkilerde bulunan fikir adamları, çevrelerini değiştirip dönüştürerek soluk aldıkları çağın farkındalığının içselleştirilmesini sağlarlar. Geçmişin, şimdinin ve geleceğin izini sürmek, evrensel ölçütler kadar yerel ölçütlerin de farkında olmak, pragmatiklikten uzak tuttuğu fikirlerini toplumsal yaşamda var etmeye çalışmak, olumlu ve olumsuz anlamda nesnelce eleştirebilmek ya da eleştirilebilmeye izin vermek, tek bir alanla sınırlı kalmayarak pek çok alanı zihninde işleyerek kendince uygun kalıpların içine sokup, onun realitesini sonuna kadar savunmak; bunlar Sabahattin Eyuboğlu ve benzer düşünürlerin temel özellikleridir. Çalışmamızda işte bu özelliklerden yola çıkarak ülkemizde daha çok çevirileri ve edebi yönleri ile tanınan ama bunların içine tarihi, folkloru ve felsefeyi de belli bir düşünsel perspektif dâhilinde katabilen bir fikir adamının tarih tasarımı ve geçmiş algısını, süreli yayınlarda çıkmış metinlerinden yararlanarak çözümlemeye çalışacağız.

Tarihi yapının düşünceler olduğu eğilimi Ranke ile başlamış, Collingwood ise bunu en üst aşamaya ulaştırmıştır. Collingwood'a göre tarihçi için önemli olan salt olaydan ziyade o olayın meydana gelmesini sağlayan düşünsel birikimdir. Zihninde yeniden canlandırdıklarıyla dönemin düşünsel birikimine hâkim olan tarihçi, siyasal yapının gelişimini takip ederek geçmişi anlamlandırmaya çalışır.(Collingwood, 1996, s. 257). Bu eksende daha çok siyasi ideolojiler ile iç içe olan düşünce tarihi, zengin kaynaklara

* Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

** Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

sahip bir alandır. Uzun yıllar şiyasi olay ve olguların açığa çıkartılabilmesi kaygısıyla sınırlanan bu alan, bir yandan tarihsel bağlamda fikir adamlarının irdelenmesi, bir yandan da kolektif zihniyetin ve kültürün araştırılmasıyla farklılaşmaya başlamıştır (Tosh, 2005, s. 78,98-99). Özellikle özgün düşünürlerin ortaklaşa tutumlar ve sağduyular ışığında geniş yığınların düşündüklerinin tarihini değerlendirmesi kültür ve kolektif zihniyet çalışmalarının günümüzde merkezi bir konuma oturmasını sağlamıştır (Burke, 2005, s. 89). Elbette ki düşünce tarihinin yeni değerlendirme metotlarının kolektif zihniyet paralelinde sadece antropolojik tabanlı olduğu düşünülmemelidir. Bir kısım tarihçi ve sosyal bilimci nesnellik tabanlı sorunlara rağmen psikolojiden yararlanarak, kitlelerden ziyade fikir adamlarının düşünsel altyapısını ortaya çıkartmaya çalışmışlardır; ama nesnellik üstüne yaşanan metodolojik bunalımın yarattığı anakronizm psikoloji- tarih ortaklığına net bir darbe indirerek, bu iki alanın birlikteliğini tartışmalı hale getirmiştir (Tosh, 2005, s. 83-84; Burke, 2005, s. 111-114). Anlaşılacağı üzere düşüncenin etkileri, sonuçları ve kapsamının ne olduğu sorunsalı tarih ile farklı disiplinler arasında hem başarılı hem de başarısız ortaklıklar yaratmıştır.

Peki, bu noktada tarihçi herhangi bir fikri veya o fikri yaratan kişiyi nasıl irdelemelidir? Özellikle iletişim araçlarının 19. yüzyılın ortalarında hızlanan gelişimi paralelinde kaynaklarda yaşanan dönüşüm, düşünürlerin fikirlerinin aydınlatılmasını sağlayan hammaddelerin niceliğini ve niteliğini artırmıştır. Ortaçağ ya da İlkçağ tarihi uzmanlarının yaşadıkları kaynak sıkıntısını Yakınçağ tarihçilerin, bilginin yoğun üretimi ve yayılımı nedeniyle yaşamaması, tarih çalışmalarında kalitenin tartışıldığı bir artışa yol açmış, bu da hammadde bolluğu içinde analiz yapabilme ve yorumlama yeteneğini ön plana çıkartmıştır.

Rankeci tarih anlayışının Annales Okulu, Marksizm, Frankfurt Okulu ve Post-modernizm gibi akımlarla kırılması, “tarih bir bilim midir, yoksa edebiyat mıdır?” sorusunu tekrar gündeme taşıyarak yanında çeşitli sorgulamalar getirmiştir. Ancak sorgulamaların boyutu ve sınırlılıkları ne olursa olsun önemli olan edebiyatta olsa bilim de olsa geçmişin nasıl değerlendirileceğidir (İggers, 2007, s. 9-10). Gelişen farklı disiplinlerin özellikle antropoloji, sosyoloji ve iktisadın tarih metodolojisini dönüştürmesi, tarihin aktarılmasında, çözümlmeyi ön plana çıkartarak, Rankeci tarih anlayışında yer edinen tarihi olduğu gibi gösterme dürtüsünün, kolay olmadığını belirginleştirmiştir. Elbette ki doğrudan verilerek belgelerin objektifliği savunulabilir; ama unutulmaması gereken nesnellik paralelinde bilimselliği sağladığı iddia edilen birinci el kaynakların da yazanının zihninde kırıldığıdır (Tosh, 2005, s. 35). Yani tarih başlangıcından itibaren bir yorumlamaya tabidir. Geçmişini dini argümanlar ekseninde sonlu olarak değerlendiren anlayıştan, devlet kontrollü milliyetçi tarih anlayışına geçiş, tarihi hem bir disiplin haline getirmiş hem de onun keskin bir yorumlamasını yaparak geniş kitleleri devre dışı bırakıp ulus-devleti mitleştirmiştir. (İggers, 2007, s. 23-25).

Demek ki tarihin metodolojik tartışmasının odak noktası hammaddedir. Çünkü kaynak fazlalığı nedeniyle seçilen ya da hiç seçilemeden kaynak eksikliği sebebiyle kabul edilmek zorunda olan hammadde tarihsel birikimin kitaplardaki ve zihinlerdeki yansımalarını yaratmıştır. Burada şu soruyu sorabiliriz “Ortaya saçılmış durumda olan

hammaddeyi nasıl kullanabiliriz?'. İşte burada iş tarihçiye düşmektedir. Tarihçi dağınık kaynakların hepsini toplayarak, karşılaştırarak güçlü ve zayıf yönleri tespit ederek, olay ve olguları değerlendirmeli, nesnellüğünün kesin bir nesnellığe sahip olamayacağını farkında olarak korumaya çalışmalı ya da bir başka deyişle elinden geldiğince nesnel olmalıdır (Tosh, 2005, s. 66-68). Hem düşünür hem de tarihçi, geçmişi kırdıklarından nesnellüğün sınırlılığı gün gibi ortadadır. Bir de bu sürece günümüzün bakış açısıyla geçmişi anlamlandırma eklendiğinde tarihin sorunlu durumu iyice netleşir (Carr, 2009, s. 29). Fikir adamları irdelendiğinde ise sıkıntı daha da artmaktadır. Onların zihni her an değişim ve dönüşüm dinamiklerini değerlendirme üstüne kurulduğundan, fikirleri içinde buldukları dönemin koşullarıyla çözümlenmelidir. Düşünürü eleştirirken onun birkaç görüşünü ya da yazısını ele almak, bunları da bugünün çıkarlarına uygun olumlu ya da olumsuz eleştiriye tabi tutmak etik değildir. Tarihçinin görevi, geçmişi sevmek veya kendisini geçmişten kurtarmak değil, bugünü anlayabilmek için onun üstünde çalışmaktır. Yani tarihçi, geçmişin yansımalarını şimdiyi anlatırken kullanmalı, şimdiyi ise geçmişe yansıtmalıdır (Carr, 2009, s. 30). En basitinden tarihi bir eseri ele aldığımızda öncelikle o eseri yazanı tanımamız gerekir; çünkü eserin ne demek istediği eserin kendisinde saklı olduğu kadar yazarın yaşam dünyasında da saklıdır (Carr, 2009, s. 26). Bu yüzden de ideolojik istismara uğramaksızın eseri ve düşünürü kendi dönemi içinde çözümlenmelidir. İdeolojik istismara dayanan anakronizm de bu hususta riskli olabilir. İcat edilmiş mitler, tarihi işlevinden oldukça uzaklaştıracağından resmileştirilmiş toplumsal geçmişin nesnellığe verdiği zararın farkında olmak en doğrusudur (Hobsbawm, 1999, s. 14,19).

Siyasal ve toplumsal gelişmeler ve dönüşümlerden hareket etmek aydının zihniyetine biçim vererek geçmişin takibini süreli yayınlardaki denemeler, eleştiriler, incelemeler ve köşe yazıları vasıtasıyla kolaylaştırmaktadır. Ancak düşünürün fikirlerinin toplumsal ve siyasal farklılaşmasını değerlendirirken Sanayi Devrimi öncesi ve sonrasındaki değerler ve gelişmelerle oluşturulan modern dünya kriterlerine dikkat edilmelidir. Eric Hobsbawm'ın toplumsal tarih çalışmalarına yönelik yaptığı gruplama makalemizi yazarken işimize yarayabilir. Onun gruplarından bir tanesi modernleşme ve sanayileşme gibi dönüşümlerin incelenmesi üstüne kuruludur. Özellikle modernleşme, Türkiye gibi Batılı değerlere sonradan uyum sağlamaya çalışan ülkelerin anlaşılmasında belirleyicidir. Uluslaşma sürecinde süreli yayımların işlevi devlet ekseninde bilgiyi üretmek ve yaymak olmuş, fikir adamları da bu sürece katkılarda bulunmuşlardır. Bu nedenle düşünürleri, bıraktıkları izlerle beraber tarihsel bir perspektifle incelemek dönüşümlerin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Sabahattin Eyuboğlu gibi fikir adamlarının kültüre verdikleri önem ise sadece edebiyat ya da felsefe ekseninde fikirlerin daha görünür hale getirilmesini değil kolektif zihniyetin unsurlarının da irdelenebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle düşünürlerin zihnini nesnellikten uzaklaşmaksızın analiz etmeye çalışabilmek geçmişin anlaşılmasında bizlere yardımcı olabilir.

Çalışmamızın niteliğini artırabilmek ve tarihsel dönemlendirmeyi eksiksiz verebilmek için düşünürün, denemelerini ve eleştirilerini yorumlamak ve bunlardaki fikrî dönüşüm ile süreklilikleri, tarihsel koşullar ekseninde tespit etmek dikkat edeceğimiz noktadır. Bu yüzden yazıların ne zaman, hangi dergilerde kaleme alındıkları

önemlidir. Yazarın tarihe bakış açısını değerlendirenken kullanacağımız yazıları genellikle dönemin edebiyat ve zihniyet üstüne kurgulanmış dergilerinde çıkmıştır. Bu nedenle herhangi bir tarih dergisinde yayımlanmış bir yazısı söz konusu değildir. Doğrudan doğruya tarih üstüne yazılmış deneme sayısı da fazla değildir. Ancak metinlerin çoğunda geçmişten yararlanılmış, hatta farklı bir tarih tasarımı bile dönemin belirgin bir akımı çerçevesinde dillendirilmiştir.

Çok Yönlü Bir Fikir Adamının Hayat Hikâyesi:

Doğu ile Batı uygarlıkları arasındaki farklılıkların evrenselliği, ulusallığı ve yerelliği, Türk dilinin, edebiyatının ve tarihinin Anadolu ve halk eksenli özgünlüğü, 1908’de doğup 1973’te ölen incelediğimiz fikir adamının düşünsel özellikleridir (Anday, 1973, s. 89). Anadolu kültürünün renklerini ve tatlarını, özveriyle anlamaya ve anlatmaya çalışan Sabahattin Eyuboğlu, halkının ve köylüsünün gözüyle etrafına bakarak görüşlerini şekillendirmiş, bu kültüre zarar verdiğini düşündüğü softaları, kara aydınları ve para babalarını eleştirmiştir (Rifat, 1999, s. 226; Yavuz, 1973, s. 121). 1928’de Trabzon Lisesi’ni bitirdikten sonra yükseköğrenimini Fransa da tamamlayan Eyuboğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde doçentlik, Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliği, Talim-Terbiye Kurulu üyeliği, Hasanoğlan Köy Enstitüsü’nde öğretmenlik, Tercüme Bürosu’nda çevirmenlik, İstanbul Teknik Üniversitesi’nde ise sanat tarihi okutmanlığı yapmıştır (Necatigil, 1980, s. 147). Aslında bu iş tecrübesinden de anlaşılacağı üzere Eyuboğlu, teorik kaygılar kadar pratik kaygılarla da hareket etmiş, el işçiliğinden kafa işçiliğine uzanan bir eğitim sürecini savunmuştur (Günyol, 1973, s. 49).

Eyuboğlu’nun çeşitli dergilerde yazdığı denemeleri ve incelemeleri 1961’de basılan *Mavi ve Kara*, ölümünden bir yıl sonra 1974’te yayımlanan *Sanat Üzerine Denemeler* ile 1981’de Azra Erhat’ın derlediği *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler* adlı kitaplarda toplanmıştır. Eyuboğlu hakkında yapılan çalışmaların önemli bir kısmında, bu kitaplarda bulunan metinler kullanılmış, ancak tarihsel sürecin işleyişi yüzeysel değerlendirilmiştir. Hâlbuki fikirler zamanın süzgecinde gelişir ya da değişir, bu nedenle fikirlerin toplumsal ve siyasal gelişmelerden etkilenmeksizin yol aldıklarını söyleyebilmek mümkün değildir. İşte tarihsel süreci çözümlenebilmek için de zamanın ne tür değişiklikler yarattığının takip edilmesini sağlayan kaynaklara hâkim olunmalı ve bu kaynakların hangi tarihte, hangi süreli yayınlarda basıldıkları tespit edilmelidir. Adı geçen derleme çalışmalarında bölük pörçük de olsa Eyuboğlu’nun çalışmalarının nerede, ne zaman yayımlandığı hakkında veriler bulunmaktadır. Ancak eksiksiz bir tespit için makalemizin içeriği çerçevesinde Eyuboğlu’nun geçmişe bakışını ortaya çıkaran denemelerinin, eleştirilerinin ve incelemelerinin tam bir tasnifi yapılmalıdır.

Eyuboğlu *Ağaç, Akşam, İmece, İnsan, Kültür Haftası, Tan, Tıpta Yenilikler, Ufuklar, Ulus, Ülkü, Varlık, Yaprak, Yeditepe ve Yeni Ufuklar* adlı süreli yayınlarda yazılar kaleme almıştır. 1930–1973 yılları arasında süren bu uzun soluklu yazım sürecini çözümlerken 1953 yılını merkeze alarak dergiler ekseninde bir dönemlendirme yapılabilir. 1933–1939 arası *Tan* ve *İnsan*’da yazdığı yılları 1940–1953 arası *Yaprak* yoğunlukta olmak üzere

İnsan, *Varlık ve Akşam*'da yazdığı yılları kapsamaktadır. 1953 yılını dönüm noktası olarak almamızın nedeniyse bundan sonraki yazılarının çoğunluğunun *Yeni Ufuklar*[□] dergisinde çıkmasıdır. Aslında Eyuboğlu'nun yazılarının çoğunda edebi ve sanatsal temalar yoğunluktadır. Ama bu temaların içine dönemin siyasal ve sosyal yaşamından etkilendikçe yedirilmiş bir felsefe ve tarih tasarımı bulunmaktadır. 1930'lu yıllarda yayımladığı yazıları İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünde doçent olduğu dönem ekseninde edebi çalışmalarının merkezde olduğu yıllardır (Necatigil, 1980, s. 147). Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde öğretmenlik yaptığı 1940–1947 yılları arası ise dergilerdeki yazın hayatının yavaşladığı, teorisinin yerine pratiğin merkezileştiği, çevirilerinin hız kazandığı bir dönemdir. 1939'daki I. Neşriyat Kongresi sonrasında Nurullah Ataç ile birlikte Tercüme Bürosu'nda görevlendirilir ve düzenli bir çeviri etkinliğine başlar. II. Dünya Savaşı'nın belirsiz siyasal ve düşünsel ortamında devam eden bu çeviri faaliyeti Tercüme dergisinin yayımlanmasıyla somutlaşır. Ancak 1947'de çok partili sürece geçişte yaşanan değişimin Tercüme Bürosu'na da yansması Eyuboğlu ve arkadaşlarının buradan uzaklaştırılmalarıyla sonuçlanır. Aslında 1944'te Almanya ve İtalya'dan etkilenen ırkçı yazarlara takınılan tavır, 1946 sonrasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin odağında sol görüşlü yazarlara da takınılmıştır. (Özkırmımlı, 1995, s. 226). 1947–1948 yılları arasında *Varlık*'ta Paris Mektupları adıyla seri halinde yayımladığı gözlemleri, hem sanat hem felsefe hem de tarih hakkında doyurucu bilgiler vererek dergiler eksenli kısırlığını bir nebze de olsa azaltmıştır. Türkiye'ye döndükten hemen sonra ise 1949–1950 arasında yayımlanan *Yaprak* ona ve çevresindekilere yeni bir soluk getirmiştir. 1951–1960 arasında *Yeni Ufuklar* dergisinde tekrar yoğun bir yazın faaliyetine başlamış, bu yıllarda da önceki yıllarda olduğu gibi edebi değeri olan inceleme, deneme ve eleştirilere önem vermiştir. İşin açıkçası dönemin havası da biraz böyle olmasını gerektirmiş, aydınların Demokrat Parti'nin ilk yıllarında sessiz kalmayı tercih etmesi, pek çoğunu edebi çalışmalara yönlendirip, özellikle sosyal konulardan uzak durmalarına sebep olmuştur (Kayalı, 2005a, s. 150). 1954'te Forum dergisiyle bu durum değişmiş, Demokrat Parti iktidarının tavrını sertleştirmesi aydınların da seslerini yükseltmelerine yol açmıştır. Zaten Aralık 1956'da yayımladığı *Bizim Anadolu*, Mart 1958'de yayımladığı *Mavi ve Kara* ile *Haziran* 1958'de yayımladığı *Kara Aydınlık* denemeleri de 1950'li yılların sonunda ileriki dönemin Eyuboğlu'nu belirginleştiren işaretler olmuştur. *Bizim Anadolu*'da Mavi Anadolucu tavrını, *Mavi ve Kara*'da para babaları karşısında gerçek kaynak olan halkı, *Kara Aydınlık*'ta ise softanın gücüne güç katan kendi çıkarını her şeyin üstünde tutan aydınları anlatmıştır. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin düşünsel atmosferi önceki yıllara göre çok daha keskin bir değişim ile karşı karşıya kaldı. Açıkçası bir nevi Rönesans yaşandı. Özellikle Marksizm'in kabul görmesi iktisadi öncelikli bilim dallarından birisi haline getirerek sosyal bilimlere matematikselleştirdi. Daha mekanik bir belirleyicilikle toplum gerçeklikleri tahlil edilmeye başladı (Kayalı, 2005c, s. 50-56; Kayalı, 2005b, s. 3-4). Artık 1950'lerde kabul edilen Türkiye'nin sınıfsız olduğuna yönelik kanaat değişmeye başlamış, aydınların azımsanamayacak bir kısmı Türkiye'nin sınıfsallığına atıfta bulunarak metinlerini bu çerçevede kaleme alıp, kültürel konulardan uzaklaşmıştır (Kayalı, 2005a, s. 152). Ekim 1960'ta Milli Birlik Komitesi tarafından alınan kararla 147 öğretim üyesi tembel,

yeteneksiz ve reform düşmanı oldukları gerekçesiyle kurumlarından uzaklaştırılmışlardır (Ahmad 1976, s.225). Uzaklaştırılanlar arasında Eyuboğlu da bulunmaktadır. Dönemin 27 Mayıs'a sıcak bakan aydınları için bu olay, sert tepki gösterilmesine sebep olmuş, Mart 1962'ye kadar bu akademisyenler görevlerine dönememişlerdir (Zürcher, 1995, s.354). İşte Eyuboğlu'nun yazılarında bundan sonraki süreçte belirgin bir sertleşme başlamış, edebi metinlerin yanında geçmişi, bugünü konu edinen zengin içerikli düşünsel metinler daha fazla konu edilmeye başlamıştır. Dönemin aydın profilini etkileyen sol düşünce onun metinlerine de yansımış, bağımsız karakterli düşünürlerin çevirilerine yönelmiştir. Vedat Günyol ile birlikte 1963 yılında 1760–1797 yılları arasında yaşayan Gracchus Babeuf'un *Devrim Yazıları* adlı kitabını çevirmeleri Türk düşünce tarihinin en ilginç olaylarından birisiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Asılmadan bir hafta önce Talat Aydemir'in *Devrim Yazıları*'nı okuduktan sonra aldığı notların basın eline geçmesi kitabın toplattırılmasına, Türk Edebiyatçılar Birliği'nin bu duruma tepki göstermesine, çevirmenlerinin ise yargılanmalarına yol açmıştır (Günyol, 1994, s.114). Babeuf Davası Eyuboğlu ve Günyol'un aklanmalarıyla sonuçlanır, dava sürecinde ve sonrasında Eyuboğlu, denemeleri ve eleştirilerinde fikirlerini daha da belirginleştirerek tepkisel tutumunu netleştirir. Halk, aydınlar, softalar, modernleşme, Köy Enstitüleri ve Mavi Anadoluculuk bu yıllar arasında üstünde durduğu öncelikli konulardır. Özellikle *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanan yazılarında bu kavramların seyrini takip edebilmek mümkündür. 1970 sonrasında da Eyuboğlu'nun yazdıklarının niteliğinde bir farklılık söz konusu olmamıştır. Aksine Eyuboğlu mevcut tavrını daha da sertleştirerek çalışmalarında hissettirmiş, bu da onun Azra Erhat, Vedat Günyol, Magdi Rufer ve Tilda Gökçeli ile birlikte 12 Mart'ın havasına uygun bir tutuklamayla karşılaşmasına yol açmış, dört ay hapis yattıktan sonra arkadaşlarıyla beraber serbest bırakılmıştır (Özdemir, 2002, s.232).

Sabahattin Eyuboğlu'nun Tarihe ve Geçmişe Yaklaşımı:

Düşünürümüzün, fikirlerini temellendirmeye başlamadan önce her dönem yazdığı metinlere yansıyan Hümanizma'ya dair bilgi vermek makalemizin gidişatı açısından yararlı olacaktır. Aslında bir Rönesans simgesi olan Hümanizma, geçmişten günümüze sık sık gündeme getirilerek hem somut hem de soyut anlamlarda tartışılmıştır. Ortaçağın sonlarından beridir tartışılan Hümanizma, yok olan insani yetilerin geliştirildiği ve Antik Yunan ekseninde yeni yorumların yapıldığı bir felsefedir (Abbagnano 1976, 763). Skolâstik felsefeye tepki olan Hümanizma, tarihsel süreçte insanın yaratıcı ve özgür bir şekilde ilerlemesini sağlayabilmek ve modern insanın yeni yaşam anlayışını ve duygusunu dile getirebilmek amacıyla atılan insan merkezli adımların toplamıdır. Yani insanın aklını etkin kılabilmesidir. (Hançerlioğlu 1993, 106, Tanilli 2006, 83). Öyle ki doğaya dönüşle birlikte Hümanizma'nın altyapısında rol oynayan rasyonalizm ve bilimsellik, bireyin yaratıcı ve ahlaki gelişimini öte dünyadan ziyade bu dünyada açığa çıkartır (Cevizci 2003, 188). Zaten doğadaki bu dönüşümselliği nedeniyle, her dönem farklı algılanmalar ile karşı karşıya kalan Hümanizma, Rönesans'ta yaratıcı ve süper güç olan Tanrı'ya saldırmış, 19. yüzyılda ise Darwinizm'i ateizm ve gnostizme yaklaştırmıştır (Honderich 1995, 375-376). Eyuboğlu'nun fikirlerini değerlendirirken

Hümanizma'nın soyutlamalarını ve somutlamalarını gözden kaçırmak anakronizme düşülmesine sebep olabilir. Bu nedenle geçmişe bakışı ekseninde düşünür hakkında anlatacağımız Mavi Anadoluçuluk, Halk, Batılılaşma, Köy Enstitüleri ve Tarih tanımı üstüne fikirlerinde mutlak surette unutulmaması gereken nokta Hümanizma'dır.

Eyuboğlu'nun geçmişe bakışı, tarih bilinci ile tarih bilgisi arasındaki ayrımı merkeze alıp kuru aktarımdan ziyade bilinçlendirici aktarıma dikkat çekmektedir. Aslında belirttiği açıkça tarihin işlevidir. Tarih ne işe yarar sorusuna Eyuboğlu'nun "bugünün insanını bilinçlendirmek" cevabını vereceğini söylememiz yanlış olmayacaktır (Eyuboğlu, 1938a, s.380-382). Antlaşmaların, savaşların, barışların anlatıldığı geniş kitleleri dışlayan Rankeci tarih anlayışından uzaktır Eyuboğlu'nun görüşleri. Devlet eksenli kuru tarih anlatımının yerine geçmişi yaşatan, kültüre odaklanan bir fikirler demeti vardır zihninde ve tarihsel olayları anlatırken de bu fikirler demetinden yararlanır. Tarih, onun zihninde bütünseldir ve anakronizme düşmeksizin her olay kendi döneminin koşullarında düşünsel birikiminden koparılmadan maddi ve manevi bütünlüğü ile değerlendirilmelidir. Ona göre Fuzuli'yi, Yunus Emre'yi ve Mimar Sinan'ı tanımaya çalışırken zamanlarının kültürel, siyasal, toplumsal koşullarına baktıktan sonra yeni dünyanın ruhuyla eski dünyanın ruhunu kaynaştıran bir anlatım izlenmelidir (Eyuboğlu, 1938a, s.382-383).

Her dönemin tarihe bakışının farkındalığından dolayı tarihte nesnellığın kolay olmadığını belirten Eyuboğlu, Don Kişot'u örnek göstererek bazılarının onu yaşlı ve çirkin, bazılarının ise yiğit ve yakışıklı hayal ettiğini söylemektedir. İsa'nın resimlerinde de aynı durum söz konusudur ona göre. Hem İsa hem de Don Kişot'ta yaşanan bu dönemsel çeşitliliğin nedeni ise dinsel düşünüş ile rasyonel düşünüşün dönüşümünde, çatışmasında aranmalıdır. İşte bu nedenle tarihte nesnellik sınırlıdır, çünkü düşünce onun boyutlarının, koşulların da değişimiyle belirlenmesine ve zihinde kırılmasına yol açar. Hayal ile gerçek, beden ile ruh arasındaki karmaşa da ona yön verir. Aslında bu, yaşayıp da günümüze gelen ve hâlâ günümüzde yaşayan değerlerin nesnellığe rağmen tarihin konusu olduğunu göstermektedir (Eyuboğlu, 1938a; İmzasız, 1955).

Zıtlıklar olmadan tarihin şekillenemeyeceğini de belirtmektedir Eyuboğlu. Tarihin ilerleme kaydederek geliştiğine inanan yazarımıza göre zıt kutuplar düşünsel birikimi, düşünsel birikim ise tarihin unsurlarını yaratmıştır. Zaten bu nedenle 20. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan uluslaşma sayesinde imparatorlukların kalıpları özgür düşüncenin yarattığı zıtlıklarla kırılabilmiştir (Eyuboğlu, 1965b, s. 2). Geçmiş yeni yorumlamalar ve anlamlandırmalarla her zaman içinde barındıran bir biçim dünyası olarak kabul eden Eyuboğlu'na göre değişim ve gelişim sürecini belirleyen temel nokta, geçmiş bugüne kaynaştırırken geçmişin bugüne hâkim olmasının önüne geçmektir. (Eyuboğlu, 1938b; Eyuboğlu, 1949c, s. 1) Batıcı tavrı tarih görüşünde de kendisini gösteren Eyuboğlu, Avrupa'nın modern tarih görüşlerini almanın düşünce tarihimiz için yararlı olduğu sonucuna varmıştır (Eyuboğlu, 1938a, s.384-385). Anadoluçuluk ekseninde Türk tarihinden ziyade Türkiye tarihine; ama Türkiye tarihinde de öyle savaşları, barışları, sultanları anlatan bir tarihe değil binlerce köyün geçmişini aydınlatan herkesi kapsayan bir tarihe işaret etmektedir (İmzasız, 1955). Doğanın tarihsel gelişime yaptığı katkıları doğa kavramı üstüne yapılan felsefi tartışmalar ekseninde irdeleyişi de gözden kaçırılmamalıdır.

Antik dönemin doğa anlayışı Hristiyanlığın soyutlamasına karşı direnmiş, belli bir insan, dinin yeni kavramları ışığında ete kemiğe bürünmüştür. Tarihte var olan çıkarıcılık ve dostluk ise konu edildiği bir başka noktadır. Ona göre tarihin uç noktalarından birisidir dostluk. Çünkü çıkarıcılığın biçimlendirdiği uygarlık tarihinde gerçek dostluk, çıkarın olmadığı yerde filizlenmiştir. Dostlukla aristokratların çıkarıcılığına başkaldıran Burjuvazi, Fransız Devrimi sonrasında kendi çıkarıcılığını yaratıp, dostluğunun kaynaklarını kurularak baskıcı hale gelmiştir. Yani Eyuboğlu'na göre her devrim dostlukla başlayormuş gibi gözükse de çıkarıcılığın tutsaklığına yakalanma ihtimaliyle karşı karşıyadır. O yüzden iki insanın dost olmadığı yerde uygarlık da yoktur (Eyuboğlu, 1961b, s. 14-15). Eyuboğlu'nun dostlukla ilgili fikirleri bize felsefeye hâkimiyeti bağlamında Aristoteles'i hatırlatmaktadır. Nitekim Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinin 8. kitabında dostluğu iki insanın hiçbir çıkar gözetmeden bir arada bulunması olarak yorumlamakta ve bu düşüncesini de şöyle ifade etmektedir: “dostluk, doğuran için doğana karşı, doğan için de doğurana karşı doğal olarak var” (Aristoteles, 1997, s. 156). Aristoteles bir başka eseri olan *Politika*'da ise dostluk duygusunun içimizdeki sevme duygusundan çıkarsızca geldiğini belirtmektedir. (Aristoteles, 2006, s. 208). Tarih tekerrürden ibarettir sözü de Eyuboğlu'na göre yanlıştır. Değişim ve gelişim nedeniyle geçmişin aynen canlanamayacağını, geçmişteki olayların bugüne etki edip belli benzerliklere sahip olabileceğini; ama ancak değerlerin yeni dönemin bilinç ve anlayışı ile beslenerek yararlı hale getirilebileceğini söylemektedir (Eyuboğlu, 1943, s. 1). Eyuboğlu, tarih öğretiminin kalıpcılığını eleştirerek ezberciliğe de saldırılmakta ve Napolyon seferleri ezberletilirken neden-sonuç ilişkisinin sürekliliğini ortaya çıkartacak olan Fransa'nın gemi yapıcılığının dünyadaki etkileri nelerdir sorusuna benzer soruların sorulmadığına değinerek tarih kitaplarındaki kuru tarih bilgisinin atılmasının bir yandan zorluğuna bir yandan da gerekliliğine dikkat çekmektedir (Eyuboğlu, 1947-1948 Ağustos).

Tarih Tasarımında Mavi Anadoluçuluk, Batıcılık ve Halk Kavramları:

Kuru tarih bilgisinin geniş kitlelere yansıyan bir bilinçlendiricilikten uzak olduğunu iddia eden yazarımız, Anadolu'nun kültürel değerlerine odaklanan bir tarihçilik izlemiştir. Eyuboğlu'nun tarihçiliği ve ideolojik yaklaşımı üstüne yapılan eleştiriler daha çok Mavi Anadoluçuluk etrafında toplanmış, günümüz akademisyenlerinin bir kısmı, bu akım çerçevesinde yazdıklarının çözümlemesini yaparak tartışmaya açık bir birikim yaratmıştır. Bu birikimin sahiplerinden bazıları Mavi Anadoluçuluğu milliyetçiliğin ve şovenizmin Anadolu eksenli bir söylemi olarak görüp, Kemalizm'in farklı bir versiyonu olarak kodlamış. Bazıları ise daha nesnel yaklaşarak durumu aydınlatmaya çalışmıştır. Farklı kulvardan pek çok kişiyi yanına çeken Anadoluçuluk, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sonrasında kendisine yeni yurt arayan çevrelerin sarıldığı akımlardan birisi olmuştur. Cumhuriyet daha kurulmadan önce 1915'te Necip Türkçü, Turan fikrine karşı çıkarak Anadolu ve Rumeli eksenli bir milliyetçilik anlayışı dile getirmiş, Sırat-ı Müstakim dergisi ise Anadolu'da İslamcılığın ön plana çıkartılmasıyla birliğin sağlanabileceğini iddia etmiştir (Atabay, 2007, s. 515). Aynı süreçte Hilmi Ziya Ülken ile Mükrimin Halil Yinanç'ın 1919'da yazdıkları *Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri* adlı kitapsa Anadolu'nun bütünleştiriciliğine yapılan vurguyu artırmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla Batılılaşma

merkezi bir rol oynamaya başlamış, Nurettin Topçu ile Remzi Oğuz Arık'ın çabalarıyla muhafazakâr nitelikli Anadoluculuk, Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat'ın çabalarıyla ise laik nitelikli Anadoluculuk şekillenmiştir (Atabay, 2007, s. 518). Her iki Anadoluculuğun vurguladıklarının Batılılaşma ve Doğu-Batı tartışmaları eksenli bir içeriğe sahip oldukları söylenebilir; ama burada gözlerden ırak tutulmaması gereken husus, her ikisinin de yerlilikle, coğrafya arasında bağlantı kurmaları ve kültürün merkezi olarak Türkiye'yi göstermeleridir (Kayalı, 2005a, s. 143-144).

Laik nitelikli Anadoluculuğun yani Mavi Anadoluculuğun edebi, düşünsel ve tarihsel yapısının oluşumuna katkıda bulunan Eyuboğlu'nun denemelerinde akımın izlerini görebilmek mümkündür. Eyuboğlu'nun zihnine sirayet eden Batıcılık, Milliyetçilik, Hümanizma ve Halkçılık, Anadoluculuk etrafında toplanmıştır. Bu nedenle Mavi Anadoluculuğu bunlarda hareketle tarihsel koşulları da göz önünde bulundurarak nesnel bir tavırla değerlendirmelidir. Tabii burada Eyuboğlu'nun ve Mavi Anadolucuların yazdıklarının nesnel olduğunu söyleyecek değiliz. Aksine pek çoğunun yazdığı metin, duygusalılık taşımakta olup idealizmi hissettirmektedir. Eyuboğlu'nun Kemalizm'e yaklaşımı net bir şekilde Atatürk, Köy Enstitüleri ve Halk üstüne yazdığı metinlerde izlenebilmektedir; ama bunun idealizme ulaşan ezen-ezilen çelişkisini, mücadelesini içinde barındıran bir Kemalizm olduğu unutulmamalıdır. Mavi Anadoluculukta da aynı durum söz konusudur. Düşünürümüzün metinlerinin pek çok yerinde milliyetçiliğe aralanan kapı gözükmemektedir, ama milliyetçilik kadar, Hümanizmaya ve halkçılığa da göz kırılmaktadır. Zaten Anadoluculuk söyleminin geliştiği, Anadoluculuk metinlerinin yaygınlaştığı yıllara baktığımızda Türkiye'deki fikrîsel atmosferin değiştiği ya da değişmek üzere olduğu bir dönemle karşılaşırız. Türkiye'de siyasal atmosferin sol düşünceye döndüğü, üniversiteden öğretim üyelerinin atıldığı ya da çevirileri nedeniyle düşünürlerin yargılandığı bir dönemdir bu. O yüzden Eyuboğlu'nun bu dönemde genelde yazdığı her türlü metnine özelden ise tarihsel bakış açısını görünür kılan metinlerine baktığımızda Tek Parti Dönemi'nin ideologlarının, çıkış olarak sosyalizme ışık yaktıklarını, Atatürkçülük ile sol mantaliteyi bütünleştirmeye çalıştıklarını görürüz. Eyuboğlu'nun Mavi Anadoluculuk içindeki tarih tasarımı da aynı süreçten etkilenmiş, açıkçası Orta Asya'dan uzak durup, Tek Parti Dönemi'nin İlkçağ Anadolu'sunu kendisine ölçüt alarak toplumu, halk ve Türklük kavramları üstünde bütünleştirmeye, kaynaştırmaya çalışmıştır. Din ise bu bütünleştiricilikte uzak tutulan kültürel değerdir. Aslında sadece din değil radikalleşmeye meyilli her eğilimin Anadolu'ya uygun olmadığı tepeden inme hiçbir şeyin Anadolu'ya hitap etmediği, bu topraklarda inançların ve etnik unsurların bütünleştiği belirtilmektedir Eyuboğlu'nun kaleminde. Bu nedenle Anadolu'da sürekli bir dindarlığın var olması da mümkün değildir (Eyuboğlu, 1960, s. 153-154).

Eyuboğlu, kültürümüzün çoğu unsurunu tek bir isim altında toplayarak hepsini Anadolu içinde eritiyordu. Tabii bunu yaparken Anadolu'yu Yunan uygarlığından Batı uygarlığından da ayırıyor, Batı'nın pek çok değerinin Anadolu'da olduğunu iddia ederek Batıcılığın Türkiye'de hâkim kılınmasını sağlayacak altyapıyı, bir Anadolu etnosantrizmi, şovenizmi yaratarak hazırlıyordu (Eyuboğlu, 1956b, s. 742-743). İlyada Destanı zaten onun zihninde bir Yunan destanı değil İyonya destanıdır, İyonya, ise

Anadolu'nun parçası olduğundan bu destan Anadolu'nun yani bizim destanımızdır. Aynı Anadolu tavrı Atatürk'te de İlkçağ tarihinden yararlanarak kendini gösterir, Atatürk Anadolu tavrıyla Hititler, Frigler hakkındaki çalışmaları desteklemiş, hatta Kurtuluş Savaşı'nda tıpkı Hektor'un Batı'dan gelen Akhilleus'a direnmesi gibi sömürgecilere karşı direnmiş, böylece Troya'nın sözcüsü haline gelmiştir (Eyuboğlu, 1962b, s. 3-4).

Eyuboğlu'nun Anadoluçuluk eksenli fikirlerinde nesnellüğün olmadığı kesindir. Duygusal fikirlerinin gideceği yolu görüldüğü üzere belirlemiştir. Ama her ne kadar bir duygusal bulunsun da her ne kadar nesnellikten uzaklaşılsa da buradaki temel amaç, Doğu ile Batı arasındaki tarihsel mücadelede Doğu'ya direnç noktaları kazandırmaktır. Anadolu'nun dış dünyaya karşı savunmacı bir refleksle savunulduğu doğrudur, ama bunun bir de Anadolu'nun iç siyasal tarihi ile ilgili kısmı vardır. Zengin-yoksul ayrımı kadar aydın-cahil ayrımına dikkat çeken Eyuboğlu, tarihte engelleyici olanın softalar olduğu kanaatine ulaşarak, insancılığının boyutlarını yansıtmakta; hatta Osmanlı'nın da İslam öncesi kültürel değerler ile bağlantı kurmaya çalıştığına dikkat çekmektedir. Osmanlı'nın bir kolu Anadolu kültürünün zenginleştiriciliğinin farkındadır; ama öte dünyacı bakış buna izin vermediğinden akılcı bakış merkeze yerleşmemiş softanın zihniyeti etkin hale gelmiştir (Eyuboğlu, 1956b, s. 747-754). Kültürel yaşamımızın vazgeçilmez unsuru olan halk oyunları bile tarih boyunca bir zihniyet çatışmasının içinde kalmış, softalar bu oyunların etkilerini kırabilmek için çabalamışlardır (Eyuboğlu, 1961c, s. 9). Ona göre yakın tarihimiz, softalara karşı verilen savaş ve bu savaşta softalar karşısında alınan yenilginin tarihidir. Batılılaşmaya direnen softa, Batı'nın ayakta durmasını sağlayan bizden öğrendikleri değerleri tekrar bizim öğrenmemize izin vermemiştir (Eyuboğlu, 1959, s. 122). Kısacası Eyuboğlu, rasyonel değerlerden hareketle toplumsal yapının statik kalmasına sebep olan çevrelerin gücünü kırabilecek halk eksenli hümanist bir Anadolu bütünleştiriciliği istemekteydi.

Türk kavramına yaklaşımı aslında milliyetçiliğinin sınırlarını belirginleştirmektedir. Anadolu'yu merkeze alan Eyuboğlu'na göre bu topraklarda yaşayan bütün unsurları kültürel değerlerden özellikle de Türkçeden hareketle Türk adı altında toplayabiliriz (Eyuboğlu, 1965e, s. 6-7). Ancak milliyetçiliği kavramsal açıdan halkçılık ekseninde farklı bir tanımlamaya tabi tutarak etnik, mezhepsel bütün yapıların ezen-ezilen çelişkisi içinde halk olduklarını belirten Eyuboğlu, Hümanizmanın halka ve aydınlara yol gösterdiğini söylemektedir. Bu noktada Anadolu tarihine bakışını somutlaştırmanın halk oyunları olduğunu söyleyebiliriz. Halk oyunlarının değerlerini bu topraklarda aramak gerektiğini belirten Eyuboğlu'na göre, Anadolu uygarlıklarının binlerce yıllık kültürel birikimiyle oluşan bu oyunlar, kitlelerin sözcülüğünü yapmıştır. Bu oyunlar İslam öncesi Anadolu geleneğini yansıttığından onların kökeni hakkında Anadolu haricinde yerlere bakmak gereksizdir (Eyuboğlu, 1961c, s. 8-9). Anadolu'nun bütünleştiriciliğinin tarihsel kaynaşmalara ve ikiliklere yol açtığını da söylemekte olan Eyuboğlu, Nemrut Dağı'nda Kommagene Krallığı'ndan kalan heykellerdeki İlkçağ birikimine dikkat çeker. Bu heykellerde Hititler, Eski Yunan, Roma ve Pers kültürünün etkileri Anadolu'da bütünleşerek Anadolu'ya has bir biçim almış, Jüpiter ve Ahura Mazda Anadolu olmuşlardır (Eyuboğlu, 1961d, s. 8). Meryem'de de benzer tarihsel durum söz konusudur.

Anadolu'nun Kybele'si önce Artemis'e daha sonra ise Meryem'e dönüşmüş, Anadolu Hristiyanları İsa'yı ancak tanrısal bir ananın oğlu olduğu zaman benimsemişlerdir (Eyuboğlu, 1967a, s. 6; Eyuboğlu, 1961a, s. 76).

Eyuboğlu'nun Anadolu'ya bakış açısını tarihsel anlamda değerlendirdiğimizde Batı taraflılığı da göz ardı edilmemelidir. Batılılaşmak ama özde Batılılaşmanın kaçınılmazlığı fikirlerinin çoğu noktasında kendisini hissettirmiştir. Yüzeysel bir Batılılaşma değil Batı anlayışını tam olarak almayı hedefleyen bütüncül bir Batılılaşma söz konusudur. Tabii, Batı'nın iyi ve kötü değerleri arasında bir ayırım yapılarak sömürgeci Batı'dan ziyade yaratıcı Batı'ya öykünülmektedir. Türkiye'de Batılılaşma ve modernleşme kavramları dönüşümsel tarih çalışmaları bağlamında sık sık irdelenmiş, bu ikisinin yarattığı etkiler ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Eyuboğlu da modernleşme üstünde durmuş, modernleşmeye bakışıyla tamamen Batılılaşma kavramı etrafında örgütlenmiştir. Aslında hayata bakış açısı olan akılcılık ve bilimsellik onun Türkiye'de görmek istediği kolektif zihniyetin odak noktalarıdır. Bu nedenle de Atatürk ile başlayan devrimlerin modernleşmeye sağladığı katkıların ideoloğunu çevirileri, denemeleri ve eleştirileriyle yapmıştır. Tarih tasarımının arkasındaki akılcılık vurgusu da özellikle Batı ile Doğu zihniyetleri karşılaştırılırken açık hale gelmekte, bu sayede de net bir Batıcı tavır izlenebilmektedir. Batılılaşma ona göre iki yönü ile algılanmalıdır. Bunlardan ilki Batı'nın ekonomik zihniyetinin şekillendirdiği sömürgeciliğidir. Batı'nın ulusları sömürgeleştirdiği ve bu uluslardaki gelişimin önünde engel olduğu doğrudur; ama bir de Batı'nın evrensel yönü vardır. Ulusların esas olarak özen göstermeleri gereken yön de budur. Çünkü bu yöne has tarihsel, kültürel değerler, akılcılık, nesnellik ve bilimsellik etrafında kodlandıklarından Rönesans'tan beridir sürekli eleştiren insanın, yani gelişen uygarlıkların temel çıkışıdır. Zaten, Eyuboğlu da bu nedenle Batı kültürü ile emperyalizm arasında oluşturulan özdeşleşmeye Batı'nın evrensel ölçütlerini merkeze alarak karşı çıkıyordu (Eyuboğlu, 1965d, s. 4-5; Eyuboğlu, 1935). Batılılaşmayla gelen taklitçilik eleştirisi de onun gözünde gereksizdir. Çünkü uygarlık tarihinin önemli dönüm noktaları etkileşimle şekillendiğinden taklit ederek değişmeyen, gelişmeyen uygarlık bulunmamaktadır (Etkileme: son sayfalar). Modernleşme sürecini taklitçiliği nedeniyle eleştirenler tarihsel gerçekliğin farkına varmadan bu eleştirileri yapmamalıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın 19. yüzyılın ilerleme ülküsüne verdiği zarar nedeniyle manevi değerlerin ön plan çıkartılması ile bilimsellik ve akılcılığın etkisizleştirilmesi Eyuboğlu'nun karşı çıktığı hususlar olmuş, tarihsel süreçte Batı'nın batı olmasını sağlayan bilimsel özün zarara uğratılmasının ilerlemenin önüne geçeceği sonucuna varmıştır (Eyuboğlu, 1949a, s. 1).

Batı'yı Batı tarihinin bireyselliği bağlamında örneklerken Batı değerlerinin, düşünürlerinin, sanatçılarının arkasında geniş halk yığınlarının bulunduğunu belirtmeyi de unutmamalıdır. Batı'da bulunan pek çok gelişme halk yığınlarının tecrübelerinin toplamıdır (Eyuboğlu, 1962a, s. 8). Ezbercilik ise Doğu ile Batı arasındaki bilimsel gelişmelerin tarihsel tikanışını anlatırken kullandığı kavramdır. Yaratıcı olunamamasının tarihsel nedenini ezberciliğe dayandıran Eyuboğlu'na göre, Doğu kültürü ezberciliğe gittikçe kısırlaşmış, Batı kültürü ise ezbercilikten kurtuldukça gelişmiştir (Eyuboğlu, 1965c, s. 10). En derin düşüncelerin kaynakları Doğu'da olsa bile Batı'sız bu kaynakların pek işlevi yok derken ise açık bir şekilde Batı'nın öz değerlerinin Doğu'nun gelişiminde

zaruri olduğuna işaret etmiştir (Eyuboğlu, Mavi ve Kara, 1961, s. 138). Tiyatro ona göre Batı ile Doğu arasındaki tarihi zihinsel farklılığı aydınlatmaktadır. Avrupa düşüncesinde bir tiyatro içgüdüğü, bir sahne davranışı vardır. Tıpkı tiyatrodaki gibi yaşamı da bu dünyada yaşar. Doğu'da ise düşüncenin sınırlılığı nedeniyle hayat bir yanda gelişirken düşünce öte dünyada olduğundan yavan kalır. (Eyuboğlu, 1955a, s. 161-162) Fikirler için verilen mücadele onun zihninde Batı ile Doğu arasındaki ayrımı netleştirmektedir. Doğu ile Batı'da kitleler fikirlerini beyan ederken değişik yollar izlemişlerdir. Doğu'da susmak sanat haline getirilip, padişahına, beyine itaat eden birey her zaman makbul görülürken Batı'da özgür düşünce için mücadele etme kaygısı yaşama, devlete biçim vermiştir. Aslında bir tarafın fikirleri, mücadele ile oluşup, her seferinde verilen yeni mücadeleler ile değişirken diğer tarafın fikirleri bir kez mücadele ettikten sonra değişmeden statikleşmenin tuzağına düşmektedir. Zaten, Tanzimat'tan bu yanadır da Türkiye'de düşündüğünü söyleme ilkesine dayanan Batı zihniyeti, ona göre yerleştirilmeye çalışılmaktadır (Eyuboğlu, 1949b, s. 1; Eyuboğlu, 1965b, s. 1-3). Eyuboğlu'nun Batı üstüne bu yaklaşımlarını değerlendirirken, unutmamız gereken noktaysa net bir Batı hayranlığı olmasına rağmen bu Batı hayranlığını Anadolu'ya indirgeyerek Batı'yı Anadolu'yaştırmaya çalışmak kaygısıdır. Tarih, değişim ve modernleşme noktasında şu üçlü formülü öne sürmektedir. Geçmişimizi, topraklarımızda arayıp bulduğumuz her değeri, Eti, Yunan, Bizans, Selçuk, Osmanlı ne olursa olsun benimsemek. Eskiye sırtımızdan atıp düşüncemize ve bugünkü hayatımıza mal etmek, devam ettirmek değil yeniden yaşatmak. Eskinin sırtından geçinenlerin yeniyi boğmalarını önlemek (Eyuboğlu, 1954, s. 44).

Halk kavramının onun tarihçiliğinin esas unsuru olduğunu söylemek kanaatimizce yanlış olmayacaktır. Eyuboğlu'nun milliyetçiliğine şekil verende zaten halk kavramıdır. Halk üstüne yazılan metinlerin 1960 sonrasında yoğunlukla kaleme alınmasıysa, tarihsel koşullar ekseninde hiç de rastlantı değildir. O yılların düşünsel kompozisyonunda yaşanan dönüşümün Eyuboğlu gibi Köy Enstitüleri sürecine, hem teorik hem de pratik anlamda katılmış bir kişiyi etkilememesi söz konusu olamazdı. Ancak, burada Eyuboğlu Atatürkçülük ile bütünleşen bir etkileşimin temsilciliğini yapmaktadır. Aslında 1930'lu yılların kültürel anlamda oluşturduğu birikime Marksizm'den esintiler vererek Kemalizm'in altyapısına katkıda bulunmaktaydı. Halk onun gözünde Anadolu'nun tarihsel kültürel birlikteliğini içinde sindirmiş olan ama yine tarihsel gerçeklikler etrafında kara aydınlar, softalar ve para babaları tarafından sömürülendir. Yine halk, millet ya da ümmet kavramlarından ayrıdır. Çünkü millet ve ümmet kavramları belli dinsel ya da etniksel yapılara işaret ederken halk kavramı her türlü dinsel, etniksel unsurları kapsamaktadır (Eyuboğlu, 1964a, s. 8-10). Eyuboğlu'na göre tarihin büyük devletleri incelendiğinde bu devletlerin halktan yana oldukları için kuruldukları, halktan uzaklaştıkça da yıkıldıkları gözlemlenebilir. Zaten biraz da İbn-i Halduncu bir bakış açısıyla halkın ülkeyi kurduğunu, daha sonra elitlerin ortaya çıktığını, bu elitlerin zamanla zorbalıştığını, halkın da bu zorbalığa karşı çıkarak elitleri güçsüzleştirdiğini belirtmektedir (Eyuboğlu, 1965a;s.4-7, Eyuboğlu, 1963a, s.21-26). Mesela Pir Sultan Abdal, saray ile halkın kopukluğunu gösterdiğinden Arap ile İran kültürlerine duyulan

tepkiyi somutlaştırdığından ve en önemlisi de kültürel bir değer haline geldiğinden dikkat çekici bir tarihi örnektir (Eyuboğlu, 1971, s. 1-2). Shakespeare'e bakışı bile halk eksenli olan Eyuboğlu, onu yöneticilerin, kralların gerçek yüzünü gösteren sarayı ve soyluları net bir şekilde eleştiren, taca tahta değil insana saygısı olan bir sanatçı olarak tanımlamaktadır. (Eyuboğlu, 1964b, s. 10-11) Halkla iç içe olan İsa'nın öldükten sonra halktan uzaklaştırılması Katolik Kilisesi'nin elitleşmesi ise tarihin yönlendiriliş biçiminin niteliğini yansıtmaktadır (Eyuboğlu, 1965f, s. 2-3).

Köy Enstitülerini ise halk ile devlet arasındaki eğitim ilişkisini, Batılılaşma ve Mavi Anadoluculuğun somutlaştırılması bağlamında atılmış önemli bir adım olarak görür Eyuboğlu. Ona göre nüfusun büyük çoğunluğu olan halk aslında köylüdür, bu yüzden de onu düşünen, aydınlatan, zihniyetini değiştiren bir ortam gereklidir. Statik doğu zihniyetini, tarihin unutulmuşluğundan günümüzün yaratıcılığına çıkartacak olan Köy Enstitüleriyle, ezberci eğitim sona erecek, gerçekçi bir eğitim doğacaktı (Eyuboğlu, 1956a, s. 602). Aslında Enstitüler, köylüyü iç sömürgecinin, kara aydınının, softanın elinden kurtarıp, Anadolu'nun binlerce yıldır süren bağına çare olup bürokrasi ile bütünleşmiş Osmanlı mirasının gerçekçi bir tasfiyesine yol açabilecekti. Eyuboğlu'nun zihninde Köy Enstitüleri, evrensel batı değerleriyle benimsenen, Türkiye'nin gerçek aydınlarının yaratılmasını sağlayacak olan güçtür (Akagündüz, 2010, s. 70).

Atatürkçülük ile halk arasındaki ilişkiyi ise Eyuboğlu Atatürk'ü halklaştırarak çözümlenmektedir. Atatürk para babaları tarafından ezilen bütün Anadolu halkının atasıdır. İlerlemeci bir tarih anlayışıyla yazarımız Atatürk Devrimleri'nin halka hitap ettiği biçimlerini örneklendirerek devrimlerin kesinlikle aşağı ile yukarının birlikteliğinden meydana geldiğini belirtmektedir (Eyuboğlu, 1965e, s. 6-7; Eyuboğlu, 1963b, s. 4-5). Mustafa Kemal bu noktada ona göre Batı sömürgeciliğinin en büyük düşmanı Batı kültürünün ise izleyicisidir. Düşünüre göre Mustafa Kemal emperyalizmin kaskacında kalan Osmanlı Devleti'nin ezilmişliğinin belleklerde yarattığı erozyonu durdurabilmek için geçmiş ile bağları koparttı yeni bir geçmiş yaratmaya çalıştı (Eyuboğlu, 1967b, s. 7-8). Eyuboğlu, 1930'lu yıllarda Atatürk'ün tarih ve dil alanlarından yaptığı çalışmalarını da olumlu olarak, bu çalışmaların ulus inşasının gerçekleştirilmesine yardımcı olduğunu belirtmekte; ama ırk merkezli değil kültür merkezli bir milliyetçiliğin benimsendiğini de hatırlatmaktadır (İmzasız, 1955, s. 4-5). Kültürel milliyetçiliğinin temel unsuru ise dil alanında yapılan devrimlerdir. Bu devrimler geçmiş ile kurulması beklenen köprünün hazırlayıcısıydılar. Halkın büyük çoğunluğu ile aydınlar arasındaki uçurumun sonlandırılıp milli kültürün oluşmasını sağlayacak olansa dilde birliktir (Eyuboğlu, 1973, s. 1-2).

Osmanlı Devleti'nin konumu Eyuboğlu'nun zihninde ikili bir kategorileştirmeye sahiptir. Bir tarafta iyi Osmanlı bir tarafta ise kötü Osmanlı söz konusudur. Ancak bu iyiliği ve kötülüğü belirleyen nokta, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dinamiklerini etkileyen son dönem Osmanlı imgesinden kaynaklanmaktadır. 1938 gibi erken bir tarihte yazdığı *Yeni Türk Sanatçısı ya da Frenkten Türk'e Dönüş* adlı metni, divan edebiyatına yaklaşımı ile bu durumu somutlaştırmaktadır. Hiçbir gelişmenin geçmişten kopuk olamayacağını belirten Eyuboğlu'na göre divan edebiyatını ve Osmanlıca'yı bir tarafa bırakarak günümüz edebiyatını anlayamayız. Hatta halk edebiyatı ile divan edebiyatı arasında yapılan ayırım da günümüzün

bakış açısından kaynaklanmaktadır. Yoksa bu iki edebiyatta aynı sürecin bütünselliğine dâhildir (Eyuboğlu,1938b). Düşünür, klasik dönem Osmanlı tarihine özellikle de Fatih dönemine olumlayıcı bir bakış açısı geliştirmiştir. Fatih dönemi onun zihninde Osmanlı Devleti'nin kültürel anlamda en zengin olduğu dönemdir. Hümanist, bütünleştirici bir lider olarak Fatih, Batı'daki gelişmelerin farkına vararak bunları kendi ülkesine yansıtmaya çalışmış, resim sanatına oldukça önem vererek pek çok İtalyan sanatçıyı İstanbul'a davet etmiştir. Eyuboğlu'na göre Rönesans'ın Ortaçağ Avrupası'nda gerçekleştirdiği din ve düşünce kalıplarını zorlama çabası, Osmanlı Devleti'ne de yansımış, ancak II. Beyazıt sonrasında Arap ve Fars kültürlerinin artan etkisi bu durumun ilerleyişini engellemiştir (İpşiroğlu&Eyuboğlu,1955, s. 139–140). *Eski İstanbul'da Bir Düğün* adlı denemesiyse tarihe bakışını sanat ve sosyal tarih açısından görünür kılmaktadır. 1582'de Üçüncü Murat, Osmanlı Devleti'nin gücünü diğer ülkelere gösterebilmek için oğluna kırk gün kırk gece süren bir sünnet düğünü yaptı. Eyuboğlu'na göre bu düğünün en önemli unsuru Nakkaş Osman'ın düğünü anlatmak için hazırladığı surnamedir. Bu surnamede düğün sırasında yaşananlar ince bir işçilikle minyatürlere kazınır. Düğün sırasında hiçbir olayın yaşanmaması Eyuboğlu'na göre, o zamanki Osmanlı disiplinin ve zihinsel bütünlüğünün sonucudur. Bu kendi içinde barışık tutarlı bir topluma işaret etmektedir. Nakkaş Osman'ın bu eseri gündelik Osmanlı yaşamını şakacı, uzlaştırıcı, gerçekçi anlatışıyla da farklılaşmaktadır. Eser, elitleri anlattığı kadar saçılan paraları toplayan dilencileri, zincirlere bağlı mahkûmları, etrafta dolanan aylakları ve delileri de anlatmaktadır. İşte Eyuboğlu'na göre klasik dönemin en yaratıcı eserlerinden birisi olan bu surname, tarihin liderlerin malından çok sanatçıların, düşünürlerin malı olduğunu Nakkaş Osman'ın değerinin liderlerden kat be kat daha fazla olduğunu göstermektedir (Eyuboğlu, 1974, s.472–477).

Sonuç

Tarih sadece siyasi konuları değil, gündelik yaşamın işleyişi çerçevesinde insani faaliyetlerin bulunduğu her şeyi irdeleyen ve analiz eden bilimselliği ve nesnelligi hâlâ tartışma konusu olan bir sosyal bilimdir. Tarihsel olayların ve olguların tarihinin elindeki hammadenin biçimlendirilmesiyle aldığı şekil, metodolojisi üstünde kolay kolay sonlandırılmayacak bir buhran yaratmıştır. Geçmişin önce belgeyi yazanın daha sonra da o belgeyi alıp değerlendirenin zihninde kırılması, şimdinin düşünsel birikim ve yöntemlerinin üstünde tahakküm kurmasına sebep olmuş, bu da farklı tarih görüşlerinin farklı çevrelerin kontrollerinde merkezileşmesine yol açmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında tarihçilikteki somut kırılma, geniş yığınların, kültürel ve gündelik değerlerin anlatımını farklılaştırmıştır. İşte, düşünce adamlarını değerlendirirken günümüz tarih metodolojisindeki gelişmeler ile dönüşümleri takip etmek gereklidir. Bunu yaparken tarihin dikkat etmek zorunda olduğu ana nokta hammadedir. Tarihinin çalışmasının anlatımı ve amacı paralelinde düşünürün kaleme aldığı metinlerin tamamını görmesi ve bunlar içinde yararlı olduğunu düşündüklerini seçerek yorumlaması gereklidir. Bu yorumlamayı yaparken olabildiğince nesnel davranmak ve şimdinin koşullarından ziyade fikir adamının yaşadığı yılların koşullarını göz önünde bulundurmaktır şarttır. İşte bu nedenle ihtiyaç duyulan her türlü materyali görmek yararlıdır. Sabahattin Eyuboğlu, hayat mücadelesi paralelinde

bizlere Cumhuriyet Tarihi'nin niteliğini süreli yayınlarda yazdığı metinlerle gösteren bir düşünürdür. Tek Parti Döneminin kültürel, bilimsel, edebi gelişmelerini içselleştirmiş olan düşünürümüz, Türkiye'de siyasal, toplumsal ve zihinsel anlamda yaşananlar ekseninde zengin bir fikri altyapı bırakmıştır.1940'lı yıllarda Köy Enstitüleri ve Tercüme Bürosu tecrübeleriyle, bu toplumu ve Batı toplumunu yakından tanıyan Eyuboğlu, 1950'li yıllarda çoğu fikir adamı gibi sessiz kalmayı tercih etmiş, 1960'larda ise dönemin siyasal, toplumsal, düşünsel gelişmeleri etrafında biraz da başından geçenlerin etkisiyle, daha sistematik bir eleştirel tavır takınıp fikirlerini dile getirmiştir.

Düşünürümüzün tarih tasarımını belirleyen temel unsur bilinçlendirmedir. Kuru tarihi aktarımını işlevsiz olduğu için eleştiren Eyuboğlu, yaşayan ama yaşarken geçmişin değerlerini şimdide hâkim kılmaya çalışmayan bir tarih tasarımıyla bahsetmekte, şimdinin de geçmişin anlatımında baskın olmasını eleştirmektedir. Geçmiş, ona göre kendi koşulları içinde döneminin gelişmelerini gösterecek bir biçimde irdelenmeli; ama bu yapılırken kuru bilginin yani bir nevi ezberciliğin, bilincin önüne geçmesi engellenmelidir. Yine uygarlıkların ilerleyişinde zıtlıkların oynadığı rol de unutulmamalıdır. Düşünsel birikim, ona göre zıt kutupların unsurlarının önce çatışmaları çatıştıktan sonra ise bütünleşmeleriyle oluşmuştur. Eyuboğlu'nun görüşlerindeki tarihsel farkındalığı somutlaştıran kavram ise dostluktur. İki dostun olmadığı yerde uygarlığın olmadığını, uygarlığın çıkarıcılıkla biçimlendiğini, bu nedenle gerçek uygarlığın kurulamadığını belirtmektedir düşünürümüz.

Kültürel değerler onun tarih tasarımıyla odağındadır. Mavi Anadoluçuluk ise bu odağı soyut ve somut düzlemlerde biçimlendirip, tasarımı merkezine yerleşerek, tartışmalı bir düşünsel birikim yaratmaktadır. Gerçekten de Mavi Anadoluçuluk içinde şovenizm ve milliyetçilik eksenli bir yorumlama barındırmaktadır, ama bu yorumlamanın bütüncül analizi farklı yapıları da açığa çıkarmaktadır. En başta Eyuboğlu'nun zihninde milliyetçiliğin belirginleştiği net bir Atatürk imgesi vardır. Tek Partili yılların İlkçağ çalışmalarından ve Anadolu'nun kültürel değerlerinden yararlanılarak ulus-devlete farklı bir tarih tasarımı verilmeye çalışılmış, bu yapılırken de döneminin düşünsel akımlarından etkilenilmiştir. Hatta 27 Mayıs sonrasında militarizme yönelik bir övgü bile söz konusudur. Ancak tasarım Eyuboğlu bağlamında sadece bunlardan ibaret değildir. Eyuboğlu'nun tarih görüşünde de gördüğümüz üzere bir bilinçlendiricilik kaygısı geniş kitleleri ele alacak şekilde mevcuttur. En başta Hümanizma, Anadoluçuluğu farklılaştırmaktadır. Hümanizmanın arkasında bulunan rasyonalizm, doğacılık ve bilimsellik ise bu farklılığı somutlaştırmaktadır. Mavi Anadoluçuların ve Eyuboğlu'nun mantalitesinde biraz da Köy Enstitülerinin etkisiyle skolâstikleşmiş kitlelere insan ve halk oldukları gerçekliğini gösterip, bilinçlendirme kaygısı yatmaktadır. Bu sebeple Mavi Anadoluçulukta en başta Batı zihniyetinin Anadolu'nun kültürel ve tarihsel değerleriyle bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Eyuboğlu'nun Mavi Anadoluçuluk eksenli fikirlerinin nesnel olmadığı, belli bir duygusal yoğunluk taşıdığı da dikkat çeken bir başka husustur. Ancak duygusallık söz konusu olsa da takınılan idealist tavrın nedeni geri kalmış bir topluma direnç noktaları kazandırmaktadır. O yüzden de milliyetçilik kültürel perspektiften hareketle, İlkçağ birikiminin etkilerinin Anadolu etrafında

yeniden şekillendirilmesini amaçlamakta, kendi döneminin koşullarında daha ılımlı gözükmektedir. Tarih tasarımı sadece Hümanizmanın değil Batıcılık ve halk kavramlarının değerlendiriliş biçimi de gözden kaçırılmamalıdır. Anadolu'nun ancak kendisinden alınan bilimsel ve akılcı değerlerin tekrar kendisine mal edilmesiyle kalkınabileceğini savunan Eyuboğlu, bütüncül bir Batılılaşma istemektedir. Aslında Mavi Anadoluculukta görülen kaygı Batılılaşmada da söz konusudur. Bilimsel, rasyonel, yaşayan tarihinin sahip çıkan bir toplumun hayali mevcuttur. Tabii, Batı evrensel batı ve sömürgeci batı olmak üzere iki yönlüdür. Ona göre sömürgeci batı eleştirilmeli, evrensel batı ise arkasında saklı olan eleştirme kabiliyeti, düşünsel birikimi ve insancılığı ile birlikte alınmalıdır. Batı söz konusu olduğunda da Atatürk ön plana çıkmaktadır. Atatürk, sömürgeci batıya karşı mücadele ederken evrensel batının değerlerini ülkesinde hâkim kılmaya çalışmıştır. Aslında onun hayata bakış açısı olan akılcılık ve bilimsellik, Türkiye'de skolastik zihniyetten kurtulmuş kolektif bir zihniyet yaratabilirdi. Batı'nın tarihsel kişiliklerinin özellikle de bilim adamlarının ve sanatçıların oluşumunda ona göre geniş yığınların etkisi bulunmaktadır. Çünkü bu sanatçılar ve bilim adamları kendilerinden önceki sanatçı ve bilim adamlarının çabalarıyla ortaya çıkarak etraflarını dönüştürmüşlerdir. İşte, bunu gerçekleştirirken yaratıcılık belirleyici rol oynamış, halk ezberci kılındıkça kısırlanmış, yaratıcı kılındıkça var olmuştur. Her ne kadar bir Batı hayranlığı düşüncelerini etkilemişse de Batı, onun gözünde Anadolu'ya indirgenmiş, değerleri Anadolu'da var edilmiş olmaktadır.

Halk kavramı ise 1960'lı yıllarda düşünce dünyamızda etkin olan sol düşüncenin izlerini taşıyarak, döneminin düşünsel koşullarıyla Eyuboğlu'nun düşünsel perspektifini paralelleştirmektedir. Millet ve ümmet kavramlarını kabul etmeyen Eyuboğlu, Anadolu'da tarih boyunca sadece halkın olduğunu bu halkın da para babaları, softalar ve kara aydınlar tarafından sömürüldüğünü belirtmektedir. Açıkçası 1930'lu yılların kültürel birikimi Eyuboğlu'nun zihninde de sol mantalite ile Atatürkçülüğün bütünleştirilmesinin etkisi altındadır. Tarihte her zaman ezen ezilen çelişkisi bulunmuş, halktan yana oldukça büyük devletler kurulmuş, halktan uzaklaştıkça ise bu büyük devletler yıkılmışlardır. Sanat tarihi bağlamında Nakkaş Osman'ın surnamesine verdiği değer de bu noktada dikkat çekicidir. Eser ona göre sadece elitleri değil, onlar kadar gündelik yaşamın kaygısında var olmaya çalışan çevreleri de anlattığından döneminin hükümdarından çok kendisini yapanın tanınmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak Eyuboğlu'nun geçmişe yaklaşımının, içinde yaşadığı kültürden etkilendiğini, batı mantalitesinden değerler taşıdığını, kendi döneminin toplumsal ve siyasal gelişmelerini içselleştirdiğini söyleyebiliriz. Tarih, onun gözünde bugünün akılcı değerlerinin var olabilmesi için kuru aktarımdan ziyade bilinçlendirici aktarımı hedeflemeli, ezberden uzak bir tarih öğretimi zihinlerde hâkim kılınarak geçmişin olay ve olguları ilelemez amacına hizmet edecek bir şekilde yaşayan bilgi haline getirilmelidir.

Kaynakça

- Abbagnano, N. (1976). *Humanizm*. (N. Kale, Çev.) USA: The Free Press.
- Ahmad, F. (1976). *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi(1945-1971)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akagündüz, Ü. (2010, Ekim). Sabahattin Eyuboğlu ve Köy Enstitüleri. *Yeniden İmece* (28), s. 68-70.
- Akagündüz, Ü. (2010). Yeni Ufuklar Dergisinde Batılılaşma ve Aydın. *Folklor Edebiyat* , XVI (64), s. 65-87.
- Aktan, H. (2006, Aralık). Mavi Anadolu’nun Bilinmeyen Yüzü. *Nokta* (7), s. 20-25.
- Akyıldız, K. (2006). Mavi Anadoluçuluk. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (s. 465-481). içinde İstanbul: İletişim Yay.
- Anday, M. C. (1973, Mart). Bir Düşünür. *Yeni Ufuklar* , XX (242), s. 89-90.
- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos’a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Ayrac Yay.
- Aristoteles. (2006). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Atabay, M. (2007). Anadoluçuluk. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (s. 515-532). içinde İstanbul: İletişim Yay.
- Belge, M. (2009a). Halikarnas Balıkcısı ve Mavi Anadoluçuluk. *Edebiyat Üstüne Yazılar* (s. 274-279). içinde İstanbul: İletişim Yay.
- Belge, M. (2009b). Mavi Anadolu Hümanizmi. *Edebiyat Üstüne Yazılar* (s. 280-287). içinde İstanbul: İletişim Yay.
- Burke, P. (2002). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dağu-Batı Yay.
- Burke, P. (2005). *Tarih ve Toplumsal Kuram*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Carr, E. H. (2009). *Tarih Nedir*. (M. G. Gürtürk, Çev.) İstanbul: İletişim Yay.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Collingwood, R. G. (1996). *Tarih Tasarımı*. (K. Dinçer, Çev.) Ankara: Gündoğan Yay.
- Eyiboğlu, S. (1935, Mayıs). Don Kişot, Romaların Romanı. *Edebiyat* .
- Eyiboğlu, S. (1935, Mayıs 30). Tenkid Üzerine-1. *Tan* (38).
- Eyiboğlu, S. (1938a, Kasım 01). Yaşayan Mazi. *İnsan* , I (5),s.380-385.
- Eyuboğlu, S. (1938b, Nisan 15). Yeni Türk Sanatçısı Ya da Frenkten Türk’e Dönüş. *İnsan* , I (1),s.31-38
- Eyuboğlu, S. (1943, Mayıs 30). Sanatta Eski ve Yeni Sorunu. *Ulus* .
- Eyuboğlu, S. (1947-1948 Ağustos). Paris Mektupları. *Varlık* .
- Eyuboğlu, S. (1949a, Mart 01). İki Düşünce. *Yaprak* (5), s. 1.
- Eyuboğlu, S. (1949b, Mayıs 01). Susmak mı Söylemek mi? *Yaprak* (9), s. 1.

- Eyuboğlu, S. (1949c, Nisan 15). Eski-Yeni. *Yaprak* (8).s.1.
- Eyuboğlu, S. (1954, Temmuz). Gelenek ve Toplum Soruşturması. *Yeni Ufuklar* , III (26), s. 43-44.
- Eyuboğlu, S. (1955, Ekim). Tiyatro Üstüne. *Yeni Ufuklar* , IV (41), s. 161-167.
- Eyuboğlu, S. (1956a, Eylül). Köy Enstitüleri Üzerine. *Yeni Ufuklar* , V (52), s. 601-606.
- Eyuboğlu, S. (1956b, Aralık). Bizim Anadolu. *Yeni Ufuklar* , V (55), s. 742-756.
- Eyuboğlu, S. (1959). Cevap-I(Soruyoruz Softalık). *Yeni Ufuklar* , VIII (88-89), s. 122-123.
- Eyuboğlu, S. (1961). *Mavi ve Kara*. İstanbul: Ataç Yay.
- Eyuboğlu, S. (1960, Temmuz). Din Üstüne. *Yeni Ufuklar* , VIII (98), s. 153-156.
- Eyuboğlu, S. (1961a, Şubat). Anadolu'da Halk Hekimliği. *Tıpta Yenilikler* (6), s. 75-80.
- Eyuboğlu, S. (1961b, Temmuz). Dostluk. *Yeni Ufuklar* , X (110), s. 12-17.
- Eyuboğlu, S. (1961c, Ağustos). Halk Oyunları. *Yeni Ufuklar* , X (111), s. 8-12.
- Eyuboğlu, S. (1961d, Eylül). Nemrut Dağı. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (236), s. 8-9.
- Eyuboğlu, S. (1962a, Mart). Devlet ve Temel Eğitim. *Yeni Ufuklar* , X (118), s. 7-10.
- Eyuboğlu, S. (1962b, Kasım). İlyada ve Anadolu. *Yeni Ufuklar* , XI (126), s. 1-7.
- Eyuboğlu, S. (1963a, Temmuz). Halka Güven. *Yeni Ufuklar* , XII (134), s. 21-26.
- Eyuboğlu, S. (1963b, Aralık). Atatürk ve Halk. *Yeni Ufuklar* , XII (139), s. 4-8.
- Eyuboğlu, S. (1964a, Şubat). Halk Kavramı Üstüne. *Yeni Ufuklar* , XIII (141), s. 8-11.
- Eyuboğlu, S. (1964b, Ekim). Shakespeare'e Saygı. *Yeni Ufuklar* , XIII (149), s. 9-15.
- Eyuboğlu, S. (1965a, Şubat). Halktan Yana. *Yeni Ufuklar* , XIII (153), s. 4-7.
- Eyuboğlu, S. (1965b, Mart). Düşünce Özgürlüğü. *Yeni Ufuklar* , XIII (154), s. 1-3.
- Eyuboğlu, S. (1965c, Nisan). Eğitim Üzerine. *Yeni Ufuklar* , XIII (155), s. 10-14.
- Eyuboğlu, S. (1965d, Ağustos). Gelişen Türkiye. *Yeni Ufuklar* , XIV (159), s. 3-6.
- Eyuboğlu, S. (1965e, Temmuz). Halk. *Yeni Ufuklar* , XIV (158), s. 6-9.
- Eyuboğlu, S. (1965f, Ocak). Somutlaşan Kavramlar. *Yeni Ufuklar* , XIII (152), s. 1-4.
- Eyuboğlu, S. (1967a, Şubat). Gökova. *Yeni Ufuklar* , XV (177), s. 5-6.
- Eyuboğlu, S. (1967b, Kasım). Emperyalizm ve Kültür. *Yeni Ufuklar* , XVI (186), s. 6-10.
- Eyuboğlu, S. (1970, Nisan). Aristophanes'in Gülen Özgürlüğü. *Yeni Ufuklar* , XVIII (215), s. 6-7.
- Eyuboğlu, S. (1971, Mart). Pir Sultan'a Selam. *Yeni Ufuklar* , XIX (226), s. 1-6.
- Eyuboğlu, S. (1973, Temmuz). Dil Devrimimiz Üstüne. *Yeni Ufuklar* , XXI (238), s. 1-3.
- Eyuboğlu, S. (1974). *Sanat Üzerine Denemeler*. İstanbul: Cem Yay
- Eyuboğlu, S. (1997). *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*. İstanbul: Cem Yayınevi .
- Günyol, V. (1994). Babeuf Olayı. *Yaza Yaza Yaşarken* (s. 112-116). içinde İstanbul: Cem Yay.
- Günyol, V. (1973, 03). Yüreğimdeki Eyuboğlu. *Yeni Ufuklar* , XX (234), s. 47-51.

- Hançerlioğlu, O. (1993). *Felsefe Ansiklopedisi* (Cilt III). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (1999). *Tarih Üzerine*. (O. Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Honderich, T. (1995). *The Oxford Companion to Philosophy*. New York: Oxford University Press.
- İggers, G. G. (2007). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı: Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- İpşiroğlu, M. Ş., & Eyuboğlu, S. (1955, Eylül). Fatih Albümü. Yeni Ufuklar , IV, s. 137-142.
- İmzasız. (1955, Haziran). Soruyoruz(Tarih Soruşturması). Yeni Ufuklar , IV (37), s. 4-11.
- Karacasu, B. (2006). Mavi Kemalizm: Türk Hümanizmi ve Anadoluçuluk. *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (s. 334-343). içinde İstanbul: İletişim Yay.
- Kayalı, K. (2005a). 1940'lı ve 1960'lı Yılların Sınırlı Sayılabilecek Yerlilik Eksenli Düşüncesinin 1990'lı Yıllarda Yitip Gitmesinin Nedenleri ya da Türk Düşünce Dünyasının Yerlilik Nokta-i Nazarında Sathi Bir Okunuşu. *Düşüncenin Coğrafyası-I* (s. 141-164). içinde Ankara: Deniz Kitabevi.
- Kayalı, K. (2005b). Bu Doğu Başka Doğu. *Tarihte Doğu-Batı Çatışması* (s. 18-25). içinde İstanbul: Kızılelma Yay.
- Kayalı, K. (2005c). Doğu-Batı Mücadelesi Ekseninde Bir Direnç Kalesi Olarak Sosyal Bilim Geleneğimiz ve Son Seksen Yıllık Tarihimiz. *Felsefe Dünyası* (41), s. 50-65.
- Necatigil, B. (1980). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yay.
- Özdemir, H. (2002). Siyasal Tarih (1960-1980). Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980 (s. 191-254). İçinde İstanbul: Cem Yay.
- Özkırmımlı, A. (1995). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. Ankara: Ümit Yay.
- Özlem, D. (2010a). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Say Yay.
- Özlem, D. (2010b). *Etik*. İstanbul: Say Yay.
- Pole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul : Ayrıntı Yay.
- Rifat, S. (1999). Mavi ve Kara-Sabahattin Eyuboğlu/Buralı Bir Aydın İçin Portre Denemesi. *Cogito* (21), s. 219-226.
- Tanilli, S. (2006). *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Alkım Yay.
- Tosh, J. (2005). *Tarihin Peşinde*. (Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Yavuz, H. (1973, 03). Sabahattin Eyuboğlu'na Saygı. *Yeni Ufuklar* , XX (234), s. 121-122.
- Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye 'nin Tarihi*. (Y. S. Göner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZET

**ÇOK YÖNLÜ BİR FİKİR ADAMININ GEÇMİŞE BAKIŞI:
SABAHATTİN EYUBOĞLU VE TARİH**

Fikirleri evrensellik, milliyetçilik ve yerellik etrafında toplanan Sabahattin Eyuboğlu(1908–1973), düşünce dünyamızın zengin karakterlerinden birisidir. Sanat ve edebiyatın çeşitli alanlarında faaliyet gösteren düşünür, Hümanizma, Batılılaşma, Mavi Anadoluçuluk, Köy Enstitüleri ve Halk kavramlarını kullanıp siyasal ve toplumsal yaşamda akılcılık ve bilimselliği ölçüt alır. Ağaç, Akşam, İmece, İnsan, Kültür Haftası, Tan, Tıpta Yenilikler, Ufuklar, Ulus, Ülkü, Varlık, Yaprak, Yeditepe ve Yeni Ufuklar gibi süreli yayınlarda Eyuboğlu, pek çok makale, deneme ve eleştiri yayımlamış, daha çok sanat, edebiyat ve zihniyet ağırlıklı metinler yazmasına rağmen tarihi metinlere de yer vermiştir. Ona göre, tarihte kuru bilgi değil, geçmişin doğrusu ve yanlışıyla zihinlerde yaşamasını sağlayan bilinçlendirici bilgi önemlidir. Bunun içine geçmiş, hiçbir zaman şimdide hâkim olmamalıdır. Anadolu kültürünün bütünleştiriciliği ise tarih tasarımının çıkış noktasıdır. Batı'nın kültürel değerlerinin Anadolu'da olduğunu savunan Eyuboğlu, halk ve insan kavramlarını metinlerinde belirginleştirir. Anakronizmden uzak durulması gerektiğini belirten düşünür, ezberciliği eleştirerek kalıplaşmamış bir tarih özlemine işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Hümanizm, Mavi Anadoluçuluk, Dergiler.

Abstract

**THE RETROSPECT OF A VERSATILE THINKER:
SABAHATTİN EYUBOĞLU AND HISTORY**

Sabahattin Eyuboğlu (1908–1973) is a remarkable character of the intellectual world in terms of his opinions on universality, nationalism and locality. He is interested in various areas such as art, literature and translation, and benefits from Humanism, Village Institutes, Westernization and Blue Anatolia. Eyuboğlu takes reason and science as the basis for his works believing that people should be the criteria for the political and social life. His articles, essays and criticisms were published in Ağaç, İmece, İnsan, Kültür Haftası, Tan, Tıpta Yenilikler, Ufuklar, Ulus, Ülkü, Varlık, Yaprak, Yeditepe ve Yeni Ufuklar. According to him, chronological transfer isn't useful in history. The history should raise the awareness of public. Therefore, the past should live in mind; but it should never prevail at present. Eyuboğlu wrote not only a lot of literary texts but also on history. He thinks that historians should avoid from anachronisms and memorizing. As for Anatolian's cultures, holistic view are cruces his history idea. Eyuboğlu claims that western world's cultures heritage exist in Anatolia defends people and humans concept.

Key Words: History, humanism, Blue Anatolianism, magazines